

ОСВІТА БЕЗ КОРДОНІВ

САВЧЕНКО О.П.,

завідувач кафедри педагогіки
вищої школи і освітнього менеджменту
Черкаського національного університету
ім. Богдана Хмельницького,
кандидат педагогічних наук, професор

УДК 378.1

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

У статті аналізуються концептуальні засади розвитку вищої освіти у зарубіжних країнах в умовах глобалізаційних процесів. Здійснено порівняльний аналіз традиційної та оновленої парадигми вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, глобалізація, інтеграція.

В статье анализируются концептуальные основы развития высшего образования в зарубежных странах в условиях глобализационных процессов. Осуществлен сравнительный анализ традиционной и обновленной парадигмы высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, глобализация, интеграция.

The article analyzes the conceptual principles of higher education in foreign countries under globalization. Comparative analysis of traditional and renovated character of higher education is presented.

Keywords: higher education, globalization, integration.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливим науковими чи практичними завданнями.

Наукова соціологічно-педагогічна рефлексія ситуації у вищій освіті в умовах глибоких соціальних, економічних, політичних і культурних змін стає сьогодні необхідною умовою розвитку та вдосконалення освітнього простору. Інтеграція вищої освіти проявляється у збільшенні ролі наднаціональних інститутів у процесах розробки правил і норм в освітній сфері, що демонструє ситуація в об'єднаній Європі, зокрема, процеси, що пов'язані з Болонською угодою. Глобалізація торкається освітніх систем усього світу і завдання входження у світовий і, перш за все, європейський освітній простір стала для вищої освіти України важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У зарубіжних наукових студіях дослідження процесу глобалізації у сфері вищої освіти представлено публікаціями А. Аппадурай, С. Маргінсона, Д. Хелда, М. Сміта, Р. Пітерса, Дж. Сколте, У. Хаттона, Дж. Найта, Дж. Левіна, С. Слотера, Л. Леслі, А. Панкрухин, А. Лаврова, Д. Мінаєв, І. Васильченко, В. Секеріна, С. Мамонтова, Г. Костіної, А. Зобова, А. Мешкова, С. Жильцової та інших, які аналізують вплив глобалізації на національні системи вищої освіти, проблеми і процес реформування національних систем і змісту

освіти, питання торгівлі освітніх послуг у рамках міжнародних домовленостей, входження різних країн в європейський освітній простір у рамках приєднання до Болонської декларації. Протягом останніх років в Україні з'явилися дисертації з педагогіки, що стосуються лише однієї зі складових Болонського процесу – запровадження модульно-рейтингової і кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищу освіту України (О. Безносок, Л. Костельна, Н. Шиян, Т. Мишківська, В. Зінкевичус, Л. Пуховська, Л. Романишина, І. Романюк, А. Сбруєва, та ін). Науково-методична література (В. Андрущенко, Р. Вернидуб, С. Гончаров, В. Журавський, М. Згуровський, Б. Клименко, В. Кремень, А. Кудін, І. Мороз, М. Степко, О. Ярошенко), окремі дослідження і виступи науковців містять детальну інформацію про основні етапи та цілі Болонського процесу, але все ще відсутні системні дослідження прихованих і дуже важливих тенденцій розвитку європейської освіти, одним із проявів яких є спроба створення європейського простору вищої освіти і науки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Важливою рисою сучасної освіти є глобальність, що відображає наявність інтеграційних процесів у сучасному світі, інтенсивну взаємодію держав у різних сферах суспільного життя, оскільки освіта з категорії національних пріоритетів переходить у категорію світових пріоритетів.

Історично ВНЗ розглядалися як соціальне і культурне явище, метою діяльності яких було розповсюдження знань за межі території. Більшість ВНЗ, що утворилися у XIX і XX столітті виконували свої традиційні функції формування професійних груп і місцевої еліти, розвитку науки і техніки у національному середовищі. З другої половини XX століття масове розповсюдження вищої освіти розглядалося як незаперечна гарантія конкурентоспроможності держави у новій глобальній економіці. Для того, щоб зберегти свій статус і роль у суспільстві, вища освіта повинна відповідати новим вимогам суспільного розвитку, у першу чергу – процесам глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У постіндустріальному інформаційному суспільстві постійно зростає значення вищої освіти для розвитку сучасної культури. Більшість теоретиків вищої освіти другої половини XX століття підкреслювали її провідну роль у соціокультурному розвитку як окремих регіонів, так і національних держав. ВНЗ стають лідерами сучасного суспільства. На рубежі століть університет – особлива інституція соціального обслуговування. Виробництво освітніх послуг (традиційний напрям діяльності ВНЗ) – важлива, проте далеко не єдина діяльність сучасних університетів, де розвивається наука, вдосконалюються технології виробництва, оскільки провідні професори – це не тільки викладачі, але й провідні науковці, менеджери, політики. Університет – не абстрактна теоретична конструкція, а реальна сила, необхідна для розвитку економіки, культури, політичної влади. Це стосується не конкретної країни, а всієї світової системи освіти. Усе частіше науковці й освітяни говорять про міжнародну освіту, транснаціональну освіту, інтернаціоналізацію освіти, її глобалізацію. Проте ці терміни неоднаково характеризують усі сучасні процеси у вищій освіті, кожен із них по-різному трактується дослідниками. Але всі вони підкреслюють єдність міжнародного виміру освіти у сучасному світі. Так, американські дослідники наголошують, що міжнародна освіта – це декілька відносно незалежних один від одного напрямів навчання, включає і навчання за кордоном; поглиблене вивчення зарубіжних країн, їх суспільного розвитку і культури; вивчення іноземних мов; навчання іноземних студентів. Перші три напрями тісно пов'язані із формуванням глобальної компетенції. Усі разом вони сприяють адаптації людини не тільки на міжнародному ринку освітніх послуг, а й на міжнародному ринку праці і професій [5].

Посиленню міжнародних тенденцій у сфері вищої освіти сприяли сучасні процеси глобалізації, які впливали на зростання доступності вищої освіти, її перетворення з елітарної на масову. Масовість вищої освіти стала однією з визначальних якостей вищої освіти нового часу і сприяла радикальним змінам у діяльності сучасних університетів. Аналізуючи тенденції сучасної вищої освіти, А. Сбруєва вказує на наявність протиріч, що виникають в освітніх системах: між глобальними і локальними проблемами, між традиціями і модернізмом, між конкуренцією в досягненні успіхів і прагненням до рівності можливостей в освітній сфері тощо [2]. Поряд із загальноосвітніми тенденціями в кожній країні спостерігається дещо унікальне, що формувалося протягом століть під впливом розвитку національних культур. У значній мірі сучасний стан національних систем вищої освіти залежить від соціально-економічного стану країни на світовій арені й основних напрямів національної державної освітньої політики. У сучасному глобальному світі кожна національна система освіти спирається на свою історію і культурні традиції.

Національні культурні особливості стали проявлятися в організації вищої освіти не відразу, а поступово. Спочатку студенти і викладачі представляли собою субкультуру, в якій переважали інтернаціональні тенденції. Цьому сприяло й те, що викладання в університетах здійснювалося зрозумілою всім освіченим людям середньовіччя латиною. Берлінський університет, який відкрився у 1810 році, став першим університетом, де проявилися національні культурні традиції. «Дух протестантства» є характерним для усєї німецької культури. В основу відомої університетської ідеї було покладено три принципи. Перший полягав у запереченні утилітарного погляду на освіту, коли знання цінуються лише з практичної точки зору. Другий – застерігав від засилля дослідної (емпіричної) науки, що протидіяло фундаментальному теоретичному пізнанню. Третій і головний принцип стверджував пріоритет гуманітарної освіти, без якої не може бути освіченої освіти. Берлінський університет об'єднав виховний ідеал гуманності з науковим ідеалом ідеалістичної філософії. Традиції, що були закладені на початку XIX століття, і сьогодні визначають обличчя німецьких університетів, коли наукова і навчальна діяльність розглядаються як взаємодіючі компоненти. Студенти набувають досвід у процесі неперервного пошуку нових наукових знань, у спілкуванні з провідною наукою для того, щоб стати першовідкривачами у своїй галузі. Термін

«Universitat» у сучасній Німеччині може застосовуватися тільки у контексті традиційних німецьких ВНЗ. Жоден із сучасних інноваційних навчальних закладів не може здійснювати свою освітню діяльність під цим терміном [4].

Із зростанням значення національних держав у XIX столітті поступово відбулося формування інших національних моделей вищої освіти. Британська модель або модель Оксфорда має інтернатний характер. Вона ґрунтується на тісному неформальному спілкуванні студентів із викладачами у формі тьюторських занять. Навчання у британських університетах спрямовано на розвиток особистості студента, його індивідуальних особливостей. При усій повазі до дослідницької і професійної підготовки – формування якостей характеру визнається як найважливіше завдання, тому тут більш затребуваною є концепція ліберальної освіти, перевага надається випускникам, які мають широкі інтелектуальні здібності і особливі особистісні якості [3].

Так звана модель «загальних шкіл» народилася у Франції, яка формувала інтелектуальну і соціальну еліту суспільства. «Загальні школи» стали символом демократичного суспільства. Це університети, які зовсім не забезпечують дослідницької діяльності. Це «професійна», «навчальна» модель, що спрямована на формування професійних якостей.

Актуальними сьогодні у світі є традиції східних університетів. Характерний принцип побудови японських університетів – кастовість та елітарність. Японські університети мають багато рис «клановості»: орієнтовані на сталі зв'язки з певними верствами населення, групами користувачів освітніх послуг, на їх пріоритети й очікування, на традиції фірм щодо персоналу, вимоги загальної сфери фірми [6].

Загальноосвітню програму з гуманітарною спрямованістю має американська (чикагська) модель університетської освіти, яка має на меті ознайомлення студентів із поглядами провідних науковців у галузі гуманітарних, природничих і соціальних наук, розвинути у них здатність і потребу у самоосвіті, незалежність і критичність мислення. З іншого боку американські університети реалізують усі три «європейські» моделі – дослідницьку, професійну й інтернатну. Так, перша ланка (коледжі чотирьохрічної підготовки) мають ознаки британської моделі, в університетах із шестирічним навчанням є риси французького професіоналізму, а в американській магистратурі активно запроваджують дослідницькі функції вищої школи. Витоки такого поєднання традицій – в особливостях американської культури. Будучи спочатку

сплавом європейських культур, до яких належали емігранти XVI-XVIII століть, американська культура поступово до XIX століття набула власних характеристик. Це у повній мірі стосується й американської вищої освіти. Ставлення американської культури до освіти – особливе. Традиційно американці вірять, що система може вирішити будь-яку проблему між білими і темношкірими, антисемітизма, дитячої злочинності, війни і миру. Крім того вони упевнені, що освіта може забезпечити особистий успіх у житті людей із малозабезпечених сімей. Американцям важко пояснити зневажливе ставлення до фінансування освіти у багатьох регіонах Америки [1]. З іншого боку, ринкові стосунки як елементи культури характерні для американської системи вищої освіти. Історично вища освіта у цій країні формувалася у цій країні не тільки як державна, але й як приватна система, тому приватна вища освіта у США розвивалася в процесі еволюції, і формування комерційних ВНЗ спочатку не було пов'язано з потребою масової вищої освіти. Провідні університети США – це, перш за все, приватні навчальні заклади. Гарвард (1636), Університет Уільяма і Мері (1693), Принстон (1746), університет Колумбії (1755) – усі ці приватні університети належать до «благородного сектору вищої освіти». Вони пропонують широкий спектр різноманітних програм навчання, а не лише модних сьогодні досліджень у галузі природознавства і охорони здоров'я. У США комерційні ВНЗ конкурують із державними на ринку освітніх послуг: приватний сектор має право на конкурсних умовах вигравати право на державне фінансування, державну фінансову допомогу студентам, контракт на реалізацію наукових досліджень для федерального уряду чи різних федеральних агенств. Зростання кількості ВНЗ у поєднанні із скороченням обсягу державних бюджетних асигнувань призвів до збільшення розриву в рівні фінансових ресурсів між державними і приватними навчальними закладами. Як результат – лише два державних університети (Каліфорнійський університет у Берклі, Мічиганський університет) залишилися у списку 20 найкращих американських університетів країни. Американська система вищої освіти зазнала скорочення державного фінансування у 80-ті роки минулого століття. Якщо в європейських країнах, наприклад, у ФРН, Австрії, Італії доля держави у фінансуванні вищої освіти становила 90%, у Великобританії, Португалії, Фінляндії – близько 75%, то у США в середині 90-х років доля держави у фінансуванні вищої освіти становила 50%. Скорочення державного фінансування змусило американські університети наблизитися

до ринку. Використовуючи такі аргументи, як необхідність збереження свого місця на глобальному ринку, збільшення кількості робочих місць і досягнення процвітання, уряд США, а також Канади, Австралії і Великобританії проводили таку політику, яка привела вищу освіту цих країн до «академічного капіталізму» [7].

Як елементи ринкової структури функціонують сучасні зарубіжні університети. В академічні заклади ринок увійшов особливо швидко, викликавши такі явища, як приватизація, розподіл витрат і неповна зайнятість. І саме там під загрозою опинилися гарантії прав на працю, академічні свободи та культура. Ш. Слотер і Л. Леслі у своїй книзі «Академічний капіталізм» стверджують, що глобалізація політичної економіки у кінці ХХ – на початку ХХІ століття руйнують моделі університетської професійної діяльності, що утворилися впродовж останнього тисячоліття. Під впливом глобалізації виникають нові структури, ініціативи, змінюються схеми оплати деяких аспектів академічної кар'єри, а також зростає напруженість і втрачається сенс інших видів діяльності. Вивчивши сучасні зміни в університетах Великобританії, США, Канади, Австралії, науковці зробили наступний висновок: «зважаючи на принципову розбіжність політичних культур у чотирьох країнах вироблено політику в галузях, де вища освіта перетинається з глобалізацією постіндустріальної політичної економіки. Для третичної освіти цих країн характерним є перехід до науково-технічної політики, що посилює академічний капіталізм і зменшує кількість фундаментальних досліджень [8]. Вищі навчальні заклади змушені домагатися збільшення доходів за рахунок комерційної діяльності, залучення приватних внесків, укладання контрактів із фірмами на проведення досліджень і підготовку кадрів тощо. Швидкими темпами зростає вартість вищої освіти у США. З кінця 70-х років ХХ століття загальна вартість навчання у вищих закладах освіти зросла у чотири рази. Зростання плати за навчання у державних і приватних ВНЗ обумовлене багатьма причинами, серед них – скорочення державного фінансування, зростання заробітної плати викладачів, збільшення витрат на стипендії, на науково-дослідну діяльність, зростання фінансової допомоги студентам, зростання вартості електроенергії і витрат на утримання бібліотек та основних академічних програм.

Висновки з даного дослідження й перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, посилення тенденції глобалізації у сучасному світі призводить до того, що національні риси в організації університетської освіти поступово нівелюються і в реальних університетах ХХІ століття, як правило, присутні риси різних національних моделей. Глобалізація набуває ознак американізації, системи вищої освіти запозичують елементи американських університетів і коледжів. Вплив американської системи вищої освіти позначається не тільки на організації і структурі вищої освіти Японії, Канади, Австралії, а й на європейських системах вищої освіти, що мають багатовікові традиції. Вища освіта не може обмежуватися національними рамками – вона набула глобального характеру. Проте глобалізація освіти не передбачає однакових національних освітніх систем – міжнародне співробітництво й обмін інформацією сприяють підвищенню стандартів національної освіти. Для визнання світовою спільнотою вітчизняної освіти як відкритої, конкурентоспроможної і самодостатньої Україна не повинна бути закритою для освітніх новацій, співробітництва, координації, повноцінного засвоєння освітніх досягнень і досвіду інших країн.

Список джерел

1. Андрущенко, В.П. Концепції освіти, виховання, навчання в країнах Західної Європи [Текст] / В.П. Андрущенко. – К., 2000. – 256 с.
2. Сбруєва, А.А. Порівняльна педагогіка: [навч. посіб.] [Текст] / А. А. Сбруєва. – Суми: Сумський держ. пед. ун-т, 1999. – 300 с.
3. Система неперервної освіти педагогічних кадрів Англії [Текст] // Теоретичні питання освіти: [зб. наук. праць КДПУ]. – № 9. – 2000. – С. 74-76.
4. Albrecht C. Das Erbe der klassischen Universitätsidee / C. Albrecht // Politische Meinung. – Berlin. 2003. März. – № 400. – P.93-112.
5. Kerr C. A Critical Age in the University World: Accumulated Heritage versus Modern Imperatives / C. Kerr // Europe Yof [ed]. – Abington, 1987. – Vol. 22. – № 2.
6. Klier B. Education. Reflecting our society? – Texas, 2000. – 436 p.
7. Slaughter S. Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University / S. Slaughter, L. Leslie. Baltimore-London: John Hopkins University Press. – 1997. – P. 34-41.
8. Teixeira P., Amaral A. Private Higher Education and Diversity: An Exploratory Survey / P. Teixeira, A. Amaral // Higher Education Quarterly. – 2001. – № 4. – P. 53-64.